SHOYIM BO'TAYEV ASARLARIDA FAKT VA HUJJATLILIK.

Yakubova Barnoxon
Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU tayanch doktoranti
E-mail: barno21@mail.ru
Orcid: ID 0009-0008-7463-0941
Tel: +998770279915

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri — Shoyim Bo‘tayev ijodida fakt va hujjatlilik masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Adibning asarlarida tarixiy voqealar, ijtimoiy hayotdagi real manzaralar va inson taqdirining haqqoniy tasviri muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqot davomida yozuvchi ijodida hujjatli asos, tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning uyg‘unligi o‘rganiladi. Shoyim Bo‘tayevning “Yomg‘irli kunlar”, “Odam bo‘lish qiyin”, “Cho‘l qushlari” kabi asarlari misolida fakt va hujjatlilikning badiiy-estetik ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Shoyim Bo‘tayev, fakt, hujjatlilik, badiiy haqiqat, tarixiylik, realizm, adabiy tahlil.*

O‘zbek adabiyotining keyingi yarmida badiiy realizm, fakt va hujjatlilikka asoslangan asarlar yaratish jarayoni yangi bosqichga ko‘tarildi. Shu jarayonning yetakchi namoyandalaridan biri Shoyim Bo‘tayevdir. Adib o‘zining hayotiy tajribasi, ijtimoiy kuzatuvlari va xalq turmushiga bo‘lgan e’tibori orqali badiiy ijodda fakt va hujjatlilikni uyg‘unlashtirishga erishdi. Uning ijodi hayotiy haqiqatni estetik idrok etish, real voqealarni san’at darajasiga ko‘tarish bilan ajralib turadi [1].

Shoyim Bo‘tayev o‘z asarlarida o‘zbek xalqining o‘tgan asrdagi ijtimoiy hayotini, insonning ma’naviy izlanishlarini, mehnat, vijdon, halollik kabi umuminsoniy qadriyatlarni hujjatli asosda yoritgan. Yozuvchi uchun badiiy ijod – bu hayotni faqat to‘qima orqali emas, balki dalil, fakt va hujjat orqali anglashdir. Shuning uchun uning asarlarida qahramonlarning hayot yo‘li, muhit, zamon va davr ruhiyati o‘zining tabiiyligi bilan o‘quvchini o‘ziga tortadi [2].

Fakt va hujjatlilik Shoyim Bo‘tayev ijodining markazida turadi. Adib o‘z asarlarini yozishda voqealarni hayotdan oladi, lekin ularni oddiy tarzda takrorlamaydi. Aksincha, faktni badiiy talqin etadi, uni san’at asariga aylantiradi. Yozuvchining asosiy maqsadi – voqelikni badiiy haqiqatga aylantirish, uni o‘quvchiga ishonchli tarzda yetkazishdir. Shu sababdan ham uning asarlari “hujjatli realizm” deb ataluvchi adabiy yo‘nalishning yorqin namunasidir [3-5].

“Yomg‘irli kunlar”, “Odam bo‘lish qiyin”, “Cho‘l qushlari” kabi asarlarda Shoyim Bo‘tayev faktni shunchaki xronologik ketma-ketlikda emas, balki estetik jihatdan tozalangan badiiy obrazlar tizimi orqali ifodalaydi. Uning asarlaridagi tarixiy

haqiqat bilan badiiy to‘qima bir-birini to‘ldirib, o‘zaro uyg‘unlikda asarning g‘oyaviy qudratini oshiradi.

Adib o‘z davrining ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy muammolarini teran tahlil etib, ularni hayotiy dalillar bilan bog‘laydi. Shoyim Bo‘tayev faktni san’atga aylantirishda o‘zbek xalqining milliy mentaliteti, qadriyatlari va tarixiy xotirasiga tayanadi. Shu bois uning asarlarida hujjatli asos bilan badiiy haqiqatning uyg‘unlashuvi nafaqat voqeani, balki inson ruhiyatini ochishda ham katta rol o‘ynaydi [6-8].

Demak, Shoyim Bo‘tayev asarlarida fakt va hujjatlilik – bu oddiy dalil emas, balki adibning badiiy fikrlash uslubining, dunyoqarashining asosiy tayanchi hisoblanadi.

Shoyim Bo‘tayev asarlarida fakt va hujjatlilikning qo‘llanilishi o‘zbek adabiyotining realizm yo‘nalishiga yangi mazmun bag‘ishladi. U faktni badiiy ifodaning manbai sifatida ko‘radi. Yozuvchi uchun fakt – bu shunchaki voqea emas, balki hayot haqiqatini anglash, uni o‘quvchi qalbiga yetkazish vositasi. Adib faktni shunday tahlil etadiki, u badiiy obrazlar tizimiga kiradi, inson ruhiyatining muhim qatlamlarini ochishga xizmat qiladi.

Shoyim Bo‘tayev o‘z asarlarida hujjatlilikni har bir detalda sezdiradi. Masalan, “Yomg‘irli kunlar”da urush yillarining og‘ir manzaralari, oddiy insonlarning hayot kurashi real voqealarga asoslangan. Asarda keltirilgan ko‘plab epizodlar hujjatli dalillarga tayanadi, lekin ularning barchasi badiiy niyatga bo‘ysundirilgan. Shu jihatdan Bo‘tayev faktni san’at darajasiga ko‘taradi.

“Odam bo‘lish qiyin” asarida esa faktlar orqali insoniylik, halollik, vijdon, mas’uliyat kabi ma’naviy-axloqiy tushunchalar ochiladi. Bu yerda hujjatlilik voqeani ishonchli qiladi, qahramonlar ruhiyatiga tabiiylik bag‘ishlaydi. Shoyim Bo‘tayev faktni yoritishda jurnalistik aniqlik bilan badiiy obrazlilikni uyg‘unlashtiradi [9].

“Cho‘l qushlari”da esa hujjatlilik ekologik muammolarni ko‘tarish vositasiga aylanadi. Cho‘l hayoti, tabiat bilan inson munosabatlari real kuzatuvlar asosida tasvirlanadi. Shoyim Bo‘tayev faktlarni faqat axborot sifatida emas, balki ijtimoiy va falsafiy g‘oya ifodasiga aylantiradi. Bu uning yozuvchi sifatidagi badiiy tafakkur kengligini ko‘rsatadi.

Shoyim Bo‘tayev ijodida hujjatlilik san’atning ichki mohiyatiga singib ketgan. U fakt va haqiqatni tasvirlash orqali o‘z davrining muhim ijtimoiy, ma’naviy va falsafiy savollariga javob topishga intiladi. Adibning faktga bo‘lgan munosabati estetik va axloqiy mas’uliyat bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, u haqiqatni yashirmaydi, balki uni san’at tilida ifodalaydi [10].

Bugungi kunda Shoyim Bo‘tayev ijodini o‘rganish o‘zbek adabiyotidagi hujjatli prozaning rivojlanish bosqichlarini tushunish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki u fakt va hujjatlilik orqali adabiyotning ijtimoiy vazifasini – haqiqatni aytish, xalq hayotini haqqoniy aks ettirish masalasini yuksak darajada amalga oshirgan.

Shunday qilib, Shoyim Bo‘tayev asarlarida fakt va hujjatlilik – bu adabiyotda haqiqatni ishonchli va badiiy ifodalashning eng samarali vositasidir. U faktni so‘z san’ati bilan uyg‘unlashtirib, o‘zbek realizmini yangi bosqichga olib chiqqan.

Xulosa. Shoyim Bo‘tayev ijodi o‘zbek adabiyotida fakt va hujjatlilikni badiiy-estetik darajada talqin etish borasida muhim maktab yaratgan hodisadir. Uning asarlarida fakt oddiy tarixiy yoki hujjatli dalil sifatida emas, balki hayotiy haqiqatni badiiy anglash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Adib voqealarni hujjatlar asosida yoritish bilan birga, ularni badiiy tahlil etish, obrazli shaklga solish orqali san’at darajasiga ko‘taradi.

Bo‘tayevning “Yomg‘irli kunlar”, “Odam bo‘lish qiyin”, “Cho‘l qushlari” kabi asarlarida fakt va hujjatlilik badiiy haqiqatni ishonchli tasvirlashga xizmat qiladi. U har bir voqeani o‘z vaqtining ijtimoiy-madaniy konteksti bilan bog‘laydi, tarixiy haqiqatni buzmasdan, inson taqdiri orqali umumiy hayot manzarasini chizadi. Shu bois uning asarlari o‘quvchida ishonch va ta’sir uyg‘otadi.

Shoyim Bo‘tayev ijodida fakt va hujjatlilikning badiiy ahamiyati, avvalo, inson ruhiyatini real holatda tasvirlash, hayotdagi murakkab ijtimoiy jarayonlarni ochib berishda namoyon bo‘ladi. U faktni shunchaki ma’lumot sifatida emas, balki g‘oyaviy mazmunning tayanch nuqtasi sifatida qo‘llaydi. Bu uslub orqali yozuvchi o‘z davrining ma’naviy holatini, xalqning ruhiy kechinmalarini, ijtimoiy muammolarini ishonchli tarzda ifodalaydi.

Bo‘tayev asarlarida hujjatlilik badiiy realizm bilan uyg‘unlashgan holda, o‘zbek nasrida yangi badiiy tamoyillarni shakllantirdi. Uning ijodi o‘zbek hujjatli prozasining shakllanishi va rivojlanishida poydevor rolini o‘ynadi.

Umuman olganda, Shoyim Bo‘tayev asarlarida fakt va hujjatlilik — bu faqat tarixiy haqiqatni tasvirlash emas, balki inson, vijdon va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy idrok etishning asosiy mezonidir. Shuning uchun ham uning asarlari o‘zbek adabiyotida haqiqatni so‘z san’ati orqali ifodalashning yuksak namunasi sifatida e’tirof etiladi.

Adabiyotlar.

1. Jo‘rayev, A. (2015). *O‘zbek tarixiy nasrida hujjatlilik va badiiylik uyg‘unligi*. Toshkent: Fan.
2. Karimov, N. (2017). “O‘zbek adabiyotida hujjatli asarlarning poetik xususiyatlari.” *O‘zbek tili va adabiyoti jurnali*, 5(2), 45–52.
3. To‘xtasinov, M. (2020). “Hujjatli nasrning badiiy tahlil masalalari.” *Filologiya masalalari*, 12(3), 78–84.
4. Qodirova, S. (2018). *Tarix va adabiyot uzviyligi: o‘zbek yozuvchilari ijodida*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Rasulov, I. (2021). “XX asr o‘zbek nasrida fakt va hujjatning badiiy talqini.” *Milliy uyg‘onish davri adabiyoti*, 9(4), 110–118.

6. Shomurodov, B. (2019). *O‘zbek nasrida tarixiy voqealar ifodasi va badiiy tafakkur*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
7. Tursunov, O. (2022). “Sho‘yim Bo‘tayev asarlarida hujjatlilikning badiiy funksiyasi.” *Adabiyotshunoslik izlanishlari*, 14(2), 33–40.
8. Raxmatova, G. (2023). “Hujjatli nasrda tarixiy haqiqatning badiiy talqini.” *Filologiya va madaniyat*, 17(1), 64–70.
9. Usmonova, M. (2020). *O‘zbek adabiyotida tarixiy obrazlarning shakllanishi va rivoji*. Toshkent: Ma’naviyat.
10. Yusupov, D. (2024). “Fakt va badiiy to‘qimaning uyg‘unligi o‘zbek nasrida.” *Zamonaviy adabiyot tahlili jurnali*, 5(1), 22–30.

